

12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недоздатність повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому законом;

13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування заходів медичного характеру, клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру чи клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом;

16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому цим Кодексом;

17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законодавства України;

19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

20) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому цим Кодексом;

21) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Аналіз вищезазначених повноважень прокурора свідчить про те, що нагляд прокурора за додержанням законів при проведенні досудового розслідування здійснюється з використанням владно-розпорядчих повноважень, визначення найбільш ефективних напрямів проведення досудового розслідування, активізації зусиль органів розслідування, спрямованих на повне, всебічне та об'єктивне встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, забезпечення прав та інтересів громадянина і держави, міжнародно-правової допомоги з дотриманням під час розслідування справи вимог законодавства.

Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням при здійсненні нагляду за додержанням законів при проведенні досудового розслідування, закріплене за прокурором, зумовлює необхідність внесення відповідних змін до Закону України "Про прокуратуру".

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України: Затверджена Указом Президента України № 311 від 15 лютого 2008 р. "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів" // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 12. – Ст. 486.
2. Косюта М.В. Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства : Моногр. / М.В. Косюта. – Одеса: Юридична література, 2002. – 376 с. 3. Михайленко О.П. Прокуратура України: Підруч. / О.П. Михайленко. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 296 с. 4. Альперт С.А. Обвинение в советском уголовном процессе / Альперт С.А. – Х.: Харьковский юридический институт, 1974.- 58 с. 5. Мичко М.І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / М.І. Мичко // Судуострій, прокуратура та адвокатура. – Х., 2002. – 19 с. 6. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М.: Юрид. лит., 1986. – 160 с. 7. Новый тлумачний словник української мови: у 4 т.: 42000 слів: словник / укл.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К.: Аконтіт, 2000. – Т. 2: Ж–ОБД. – 911 с. 8. Новый тлумачний словник української мови у 4 т. / [уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К.: Аконтіт, 2001. – Т. 2: Ж – ОБД. – 2001- 912 с. 9. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова Толковый словарь русского языка (онлайн версия). [Електронний ресурс] Режим доступу <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ozhegov-term-16580.htm#encycl>. 10 Савицкий В.М. Очерк теории прокурорского надзора. – М., 1975. – с. 194, 210. 11. Давиденко Л. М. Прокурор на попередньому слідстві: охоронець закону чи обвинувач? / Л. М. Давиденко // Весы Фемиды. – 2000. – № 3. – С. 21–24. 12. Шведовский В. А. Предварительное расследование. – М., 1989. – С. 112. 13. Середа Г. П. Оптимізація процесуального статусу прокурора на досудовому слідстві // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – №2. – с. 15-20. 14. Проект Кримінально-процесуального кодексу України № 9700 від 13.01.2012 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=.

Надійшла до редколегії 17.04.12

УДК 340.11:340.12

О. Ковальчук, канд. юрид. наук, доц., В. Хаврук

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТІ ПРАВА В НОРМАТИВІСТСЬКІЙ ТЕОРІЇ Г. КЕЛЬЗЕНА

Проводиться аналіз і розглядається питання цінності права з точки зору нормативістської теорії Г. Кельзена. Ключові слова: аксіологічний підхід, норма, нормативізм, поведінка, повинність, правопорядок, рівність, свобода, справедливість, цінність.

Проводится анализ и рассматривается вопрос ценности права с точки зрения нормативистской теории Г. Кельзена. Ключевые слова: аксиологический подход, норма, нормативизм, поведение, повинность, правопорядок, равенство, свобода, справедливость, ценность.

The analysis is spent and the question of value of the right from the point of view of normativism theories H. Kelsen is considered.

Keywords: axiological approach, norm, normativism, behaviour, a duty, the law and order, equality, freedom, validity, value.

З'ясування сутності права є досить складним питанням, про що свідчать численні наукові праці мислителів різних шкіл і напрямів в юридичній науці. Осмислення природи права, важливості й значимості права для розвитку відносин у суспільстві, громадської свідомості можливе на основі теорій та ряду концепцій, які в тій чи іншій мірі намагаються дати своє розуміння права. Се-

ред теорій і численного різноманіття концепцій праворозуміння досить великого поширення набула нормативістська (абстрактно-нормативна) теорія права.

Нормативістська теорія права, як основний напрям у рамках позитивізму, хоча й бере початок з німецької філософії Іммануїла Канта (1724-1804), але прагне надати праву перш за все практичну спрямованість та визначити

право як предмет вивчення суто юридичної науки й тим самим відмежувати його від інших теоретичних умовиводів, тобто встановити юридичну сутність права.

Разом з тим аналіз сутності права важливо проводити, виходячи безпосередньо із його цінності, як для окремого індивіда так і для суспільства в цілому. Цінність будь-якого явища в тому числі й права є предметом численних дискусій та досліджується в аксіології (від грец. *axia* – цінність і *logos* – слово, вчення). Аксіологічний підхід у з'ясуванні сутності права ґрунтується на філософських засадах та являє собою суцільно теоретичне осмислення.

Аксіологічні аспекти праворозуміння висвітлені в численних працях Л. М. Архангельського, Н. В. Варламової, В. Г. Графського, О. Г. Дробіжського, В. С. Керсеянца, О. І. Пашинського, В. П. Тугарінова, та ін.; болгарських учених П. Гіндева, В. Момова, Н. Неновські, І. Пасі, С. Попова, В. Тасєва.

У той же час, у роботах наведених учених і науковців з'ясування сутності права з точки зору аксіології подано в узагальненому вигляді або являє собою філософське осмислення права як виразника свободи, рівності й справедливості. При з'ясуванні цінності права згідно нормативістської теорії дослідники здебільшого обмежуються вказівкою на інструментальну цінність права.

Безумовно, у сучасних суспільствах право є засобом забезпечення необхідного правопорядку, а в умовах реформування як правової системи, так і правозастосування, важливість дослідження нормативістської теорії права з позицій аксіологічного підходу тільки підсилюється. Тому проблематика "практичної" цінності права, яка втілена, зокрема, в нормативізмі, є актуальною і потребує ґрунтовного вивчення.

Необхідно вказати, що нормативізм постає одним із найважливіших напрямків у правовій науці XIX–XX ст.ст., розглядає право винятково, як "об'єктивну логічну форму, абстраговану від соціального, психологічного й історичного змісту..." [11].

На позиціях юридичного позитивізму в Україні в другій половині XIX ст. стояв професор юридичного факультету Київського університету М. К. Ренненкамф (1832-1899), зокрема під правом він розумів конкретну юридичну норму і зазначав, що "право є тільки те, що існує як закон..." [4, 118-122].

Окремі теоретичні положення нормативізму ми знаходимо були визначені німецьким теоретиком права, прихильником марбургської школи неокантіанства (напряму у неокантіанстві кін. XIX – поч. XX ст.ст.) Рудольфом Штаммлером (1856-1938), хоча він і виступає представником школи "природного права". У роботі "Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung" (Лейпциг, 1896) німецький мислитель право визначає як зовнішнє регулювання соціального життя, метою якого є задоволення потреб людей; розвиток же права пов'язаний з розвитком суспільства. Суспільство намагається розуміти й слідувати основній ідеї права – і в цьому полягає мета розвитку людської спільноти [13, 521]. Тим самим Р. Штаммлер за правом визнає регулятивну функцію суспільних відносин, а усвідомлення й слідування до утвердження ідеї права як закономірності суспільного розвитку. У поглядах мислителя ми вбачаємо поєднання розуміння права як суспільного регулятора відносин з ідеалізованим поняттям "ідея права", яке виступає благом, до якого прагне людство. Інструментальна цінність права за Р. Штаммлером реалізується в межах суспільства через усвідомлення окремим індивідом об'єктивно-правомірних цілей суспільства; при цьому регулювальна дія права здійснюється в інтересах свободи кожного,

реалізується через вільне прийняття рішення індивідом щодо сприйняття такого регулювання. Але ж, право має примусовий характер – індивіди, які утворюють суспільство, знаходяться у сфері дії права та сприймаючи право, як регулятор відносин, повинні нехтувати своїми чисто суб'єктивними бажаннями та діяти в межах закону [2, 604-606]. Р. Штаммлер же заперечує примусовий характер права – ототожнення права і фактичної сили держави, і вказує на роль права в установленні об'єктивно справедливого упорядкування соціального життя. Право повинно виражати справедливість і має бути справедливим для всіх індивідумів на даних етапах існування суспільства.

Таким чином, згідно поглядів Р. Штаммлера, інструментальна цінність права крім безпосереднього регулювання суспільних відносин виражається в утвердженні справедливості даного регулювання і разом з тим, саме право виступає ідеалізованою категорією – "правильне право".

Російський правознавець, філософ, соціолог Павло Іванович Новгородцев (1866-1924), хоча і вважається главою школи "відродженого природного права" в Росії, зокрема, значимість права вбачав в нормативно-правовому регулюванні відносин, яке спрямоване на задоволення суспільних потреб. Іншими словами, існування права обумовлене суспільними потребами в регулюванні певної сукупності відносин у суспільстві.

Традиційно ж, нормативізм у праві пов'язується з іменем австрійського й американського юриста та філософа Ганса Кельзена (1881-1973), який започаткував окремий напрям в праворозумінні, який отримав назву "чисте вчення про право" (нім. *Reine Rechtslehre*). Чисте правознавство Г. Кельзен розробляв в своїх працях: *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* (1911; 2. Aufl. 1923), *Reine Rechtslehre* (1934; 2. Aufl. 1960), *General Theory of Law and State* (1945), в яких мислитель наголошував на своєрідності права та акцентував увагу на неприпустимості впливу політичної ідеології та природничих наук на теорію права.

Згідно поглядів Г. Кельзена: "право – це нормативне впорядкування людської поведінки" – право виступає системою норм і включають "певні дії людини, цілеспрямовано зорієнтовані на поведінку інших людей" [3, 14-15].

Тим самим, у вченні Г. Кельзена, право виступає виразником належної поведінки, і при цьому, цінність права має об'єктивне втілення в суспільному житті у вигляді регулятора поведінки людей у певних відносинах, право постає як нормативно-ціннісний регулятор. Вчення Г. Кельзена, обмежує цінність права його значимістю як суспільного регулятора, і тільки в такому значенні право знаходить своє об'єктивне втілення в суспільстві. Адже воно, таким чином забезпечує необхідний правопорядок в межах певної державності.

Інструментальна цінність права реалізується через регулювання поведінки індивідумів правовими нормами, при цьому, як зазначає Г. Кельзен, фактична поведінка може як відповідати ("хороша" поведінка), так і суперечити ("погана" поведінка) нормі права [3, 27-28]. Таким чином об'єктивність існування права у вигляді норм ще не свідчить про практичну реалізацію права в межах суспільства, але оскільки норми права закріплені в текстах документів (законах), то право стає більш "доступним" для індивідів, як слушно зауважується це дає можливість: "...суб'єктам, на яких поширюється дія норм, постійно обирати варіант своєї поведінки..." [5, 11].

На думку ж Г. Кельзена, немає ніякого сенсу вказувати на цінність права, а якщо і допустити це по відношенню до окремої правової норми, то розуміти його слід в тому сенсі, що норма цінна сама по собі, як логічна форма і як елемент нормативної системи, тобто

дана а priori [6, 212-213]: "Право встановлює цінність саме завдяки тому, що воно є нормою. Воно встановлює правову цінність (Rechtswert)..." [3, 81].

Аналізуючи нормативістський напрям в позитивізмі, професор Олег Ернестович Лейст (1925-2003) також наголошував на здатності становити цінність системи формально визначених норм: "иметь в виде руководства общее правило – это благо, особенно если оно всеобщее и устойчивое" [8, 101]. Таким чином, цінність права у вченні Г. Кельзена визначається через цінність норми, яка становлять право: "Норма, що розглядається як об'єктивно чинна, функціонує як ціннісне мірило для фактичної поведінки" [3, 28]. При цьому оцінку цінності знаходить не право, а реальність у вигляді певної поведінки: "Об'єктивно чинна норма, що встановлює певну поведінку як обов'язкову, визначає ще й позитивну або негативну цінність (Wert). Поведінка, яка відповідає нормі, має позитивну, а поведінка, яка нормі суперечить – негативну цінність" [3, 27-28]. У даних твердженнях слід звернути увагу на двохаспектній проблемі цінності, а саме: норма права має бути цінністю і водночас встановлені норми права повинна відповідати фактична поведінка окремої людини. Звідси цінність норм права має відносний характер, оскільки норми є результатом вольового акту самої людини, вони не є постійними та універсальними і можуть вступати в суперечність одна з одною. Для забезпечення позитивної цінності поведінки, а разом з тим й цінності норми необхідне застосування певних заходів в межах суспільства. Таким чином, коли поведінка суперечить нормі (норма є цінністю), практична реалізація інструментальної цінності права здійснюється через застосування ряду заходів. Сучасний стан правосвідомості суспільства вказує на те, що найбільш ефективними заходами в забезпеченні правопорядку, як результату прояву інструментальної цінності права є заходи державного примусу.

Але не слід перебільшувати значення інструментальної цінності права, на якій зосереджується нормативізм. Акцентування уваги на інструментальній цінності права (основна цінність) у нормативізмі породжує хибне уявлення про другорядність, а то й про заперечення соціальної та власної цінностей права. Дійсно, вчення Г. Кельзена дає можливість звернути увагу на соціальну та власну цінності права, які безпосередньо впливають з інструментальної цінності права. Саме через те, що право є регулятором поведінки (інструментальна цінність), воно слугує підтриманню правопорядку в суспільстві, який забезпечується в регулюванні економічних, державно-політичних, організаційних та інших відносин (соціальна цінність), і тим самим сприяє розвитку тих відносин, у яких зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому; і як результат, здійснює виховну дію на учасників правовідносин. Тобто право, як соціальна цінність, забезпечує стабільність, порядок у межах людської спільноти. Також право виступає соціальним явищем, яке породжене людською спільнотою, а в межах суспільства через інструментальну цінність право протистоїть свавілля та слугує гарантом вільного, гідного та безпечного життя. Але однозначно стверджувати про те, що право, як інструментальна цінність, буде становити соціальну цінність, буде некоректним. Через практичне втілення та функціонування, які забезпечуватиметься певними засобами (наприклад, державним примусом); через сприйняття, усвідомлення індивідуумами принципів права; через правове виховання, які спрямовані на утвердження правопорядку в суспільстві – тільки в такому випадку проявляється соціальна цінність права.

Інструментальна цінність права в нормативізмі має місце лише в тих випадках, коли норми права мають

практичне втілення в регулюванні певної поведінки, при цьому слід мати на увазі, що поведінка людини не може повністю визначатись нормами права. Поведінка індивідумів у сукупності, яка встановлюється нормами права, вносить певний порядок у регулювання таких відносин лише у випадках, коли всі норми права будуть "дієвими". Саме тому, інструментальна цінність права, яка полягає в регулюванні поведінки індивідумів виступає тільки однією з передумов (факторів) для формування соціальної цінності права (забезпечення правопорядку в межах суспільства).

Так, російський державний діяч, юрист, публіцист Сергій Андрійович Муромцев (1850-1910) стверджував, що норма права виступає могутнім фактором правового порядку, але вона може суперечити іншим факторам таким, як: "юридичний настрій" осіб і органів, через діяльність яких юридична норма повинна здійснюватися; зовнішні умови; здатність даних відносин підлягати юридичному регулюванню [1, 161]. Оскільки порядок у нормативізмі виступає основоположною метою й призначенням права, тому не безпідставно в юридичній літературі наголошується на телеологічній (від грец. teleos – мета) його цінності [9, 11].

Разом з тим телеологічна цінність порядку, а отже і права, у вченні Г. Кельзена, нівелюється припущенням засадничої норми, яка втілюється в конституції, а "...справедливий чи несправедливий цей порядок, ми це залишаємо поза нашою увагою – разом з питанням, чи цей порядок справді гарантує стан відносного миру в межах конституційованої ним спільноти. У припущенні засадничої норми не стверджується жодна трансцендентна (що не піддається пізнанню) цінність позитивного права" [3, 224; 10, 11].

Таким чином, нормативізм ставить у пряму залежність об'єктивність існування норм від засадничої норми – засаднича норма виступає вигаданою нормою (встановленою творцем – авторитетом державної влади), інші позитивні норми ґрунтуються на засадничій нормі та виступають вольовими актами. При цьому важливим аспектом в утвердженні цінності права виступатиме можливість норм бути єдиним масштабом для поведінки учасників правових відносин, визначеність дозволів і заборон, високий ступінь систематизованості й несуперечливості, результативність величчя і гарантованість приписів норм, ефективність застосування заходів державного примусу. Саме практична "дієвість" норм визначатиме наскільки право буде результативним інструментом соціального контролю і становитиме соціальну цінність права. Роль правового авторитету (державної влади) у встановленні засадничої норми, яка конкретизується в конституції, постає визначальним і буде свідчити про прагнення в утвердженні в межах спільноти таких соціальних цінностей як загальне благо, порядок, людська гідність, справедливість і т. д.

Дійсно, важливими факторами в забезпеченні, підтриманні або руйнуванні соціальних цінностей права виступають державна влада, окремі особи та суспільство. Встановлюючи засадничу норму, державна влада, прагнучи певного порядку у суспільних відносинах, може отримати несприйняття її з боку суспільства (в силу наприклад, звичаїв) – суспільство таким чином здійснює оцінку справедливості такого порядку і тоді, у контексті протиріч між інтересами державної влади і суспільства відпадають будь-які підстави стверджувати про соціальну цінність права. Тоді дійсно, упорядкування суспільного життя буде здійснюватися заради самого упорядкування" [9, 11]; а таке протиріччя породжуватиме "відчуття втрати цінностей, забуття" [10, 81].

Несприйняття окремими особами норм права, яке виявляється в порушенні їх вимог, потребує захисту інших учасників суспільних відносин з боку держави та застосування відповідних заходів до таких порушників – ефективної діяльності держави в забезпеченні правопорядку. Примусовість підтримання правопорядку, який втілюватиме "прагнення" суспільства до злагоді і добробуту – тільки в такому випадку соціальна цінність права буде мати розвиток через нормативне регулювання відносин. Таким чином, інструментальна цінність, яка в нормативізмі знаходить центральне місце або, як визначалось вище, виступає основною цінністю права та формує його соціальну цінність.

Нормативізм Г. Кельзена прагне заперечувати власну цінність права, як виразника свободи, рівності й справедливості (дані категорії з позицій соціологічного підходу також постають, як соціальні цінності). З іншої сторони, якщо право розглядати з позицій аксіологічного підходу, воно виступає благом для людства, інакше воно не існувало б на протязі історичного розвитку людської цивілізації. Право, як цінність і благо для людства виступає об'єктивним втіленням свободи, рівності, справедливості, але містить суб'єктивний елемент (правосвідомість). Нормативізм акцентує увагу на нормах права як об'єктивності його існування – відношення поведінки до об'єктивно чинної норми формує об'єктивну цінність такої норми, але при цьому ми знаходимо наступне твердження: "цінність, що формується на основі відношення об'єкта – особливо людської поведінки – до спрямованих на цей об'єкт бажання або волі однієї чи навіть багатьох осіб, може бути визначена як суб'єктивна цінність..." [3, 31].

Таким чином, нормативізм не відкидає повністю суб'єктивного елемента в праві але зводить його до об'єктивного судження про факт, що засвідчує бажання або волю осіб. Суб'єктивний же елемент у праві, як вказував князь, російський релігійний філософ, правознавець Євгеній Миколайович Трубецький (1863-1920) "...есть та сфера внешней свободы, которая предоставляется лицу нормами объективного права" [12, 150-151]. У нормативізмі норми права регулюють поведінку людей, яка визначається певними діями. Свобода окремої людини, яка становить суб'єктивний елемент права, визначає її поведінку – дозволено поведінка становить міру свободи людини. Тому, право в такому значенні обмежує свободу; і в нормативізмі Г. Кельзена ми знаходимо таке обмеження у вигляді дій людей, які можуть бути повелінням (gebietet), дозволом (erlaubt) або наділеними повноваженнями (ermächtigt), а сама норма – це "повинність" (ein Sollen) [2, 15]. Є. М. Трубецький вказує, що: "...ограничение свободы нормою – представляет собою столь же существенный признак права, как и самая свобода" [12, 19].

Свободу окремої людини нормативізм Г. Кельзена формулює як "індивідуалістичну вимогу", а сама ідея свободи має негативний характер, оскільки передбачає те, що людина має бути вільною, а її поведінка підпорядковувалась би нормі, яка "...виключає чинність усіх соціальних норм, які обмежують індивідуальну свободу". Свобода в абсолютному значенні, з області моралі стає свободою за нормативного порядку, індивідуальна свобода – свободою соціальною. Соціальна свобода людини в нормативізмі передбачає зобов'язання дотримуватися певної взаємної поведінки через власну волю [3, 412-413].

Нормативізм Г. Кельзена заперечує те, що справедливість виступає розрізнявальною ознакою права через відносний характер оцінки правопорядку й вказує, "...що право – це справедливий примусовий порядок" [3, 63; 7, 586-607]. Подібно до свободи, Г. Кельзен хоча

і характеризує справедливість як моральну якість [3, 380-381; 7, 586-607], але категорію "справедливість" через поведінку відносить до норми права. При цьому: "соціальна поведінка є справедливою, коли вона відповідає нормі, яка робить припис дотримуватися цієї поведінки, себто коли така норма запроваджується як повинність, констатуючи таким чином цінність справедливості. ...Справедливість людини – це справедливість її соціальної поведінки" [3, 380-381]. Далі стверджується про справедливість соціальної поведінки лише у випадку, коли така поведінка відповідає нормі, яка конститує цінність справедливості – така норма є справедливою. Нормативізм цінність права підмінює цінністю судження про факт буття, а саме про відповідність поведінки нормі, яка є справедливою – тільки в такому випадку поведінка є цінністю. При цьому факт відповідності поведінки нормі справедливості дає змогу стверджувати про позитивну або негативну цінність справедливості поведінки. Оцінка позитивного права як доброго чи поганого, справедливого чи несправедливого можлива лише на основі твердження про добрі чи погані, справедливі чи несправедливі норми.

Розглядаючи справедливість, Г. Кельзен звертає увагу на такі категорії як, "відплата" як основного принципу справедливості й вказує, що: "...будь-яке право – відповідає принципу відплати..., який вимагає неоднакового обходження з людьми, приписуючи покарання тим, хто коїть зло, й винагороду тим, хто робить добро..." та "рівність", яка закріплюється нормою справедливої рівності й знаходить своє вираження в однаковому обходженні з усіма людьми. Мислитель усуває протиріччя між даними категоріями та обґрунтовує відплату як застосування однакових (подібних) наслідків за однакових (подібних) умов. Крім того, ідею рівності він обґрунтовує зі співвідношенням дії (хороша або погана поведінка) та реакції (покарання й винагороду). При цьому, дія та реакція виступають чинностями (які не є однаковими за змістом), а саме, дія постає позитивною цінністю в об'єктивному розумінні, як поведінка, яка відповідає встановленій нормі (у протилежному випадку така дія є негативною цінністю); реакція є повинністю, яка передбачена нормою й у такому значенні також є цінністю, але при цьому включає суб'єктивний елемент, який полягає в неприйнятті покарання (для індивідуума покарання є злом) [3, 400-402].

Категорія "рівність", як складова власної цінності права, у нормативізмі знаходить інструментальне "забарвлення" у вигляді рівності перед законом, а саме, рівність перед законом передбачає як рівне обходження відносно людей, так і забезпечення такої рівності без декларованої рівності в самому законі. В останньому випадку рівність перед законом забезпечується на основі коректного застосування законодавчого акту, навіть у випадку, коли сам закон передбачає нерівне обходження. На основі даного твердження рівність перед законом зводиться до відповідності нормі, яка міститься в даному законі. Г. Кельзен провідне місце в нормі надає справедливості – саму норму він іменує нормою справедливості, а рівність виступає "спільним елементом усіх норм справедливості", при цьому стверджує, що: "Коли котра-небудь норма справедливості не несе припису рівного обходження з усіма людьми – а за всіма нормами справедливості, за винятком лиш однієї, не всі люди повинні мати рівне обходження, – тоді справедливість не є рівністю [3, 420-421].

Аналіз та ґрунтовне дослідження нормативістської теорії Г. Кельзена, викладеної в його основоположній праці "Чисте правознавство" на основі аксіологічного підходу до з'ясування сутності права, дає змогу виділи-

ти "сильні" сторони даного вчення на основі наступних тверджень: а) право має виключно об'єктивне вираження як норми, що встановлені авторитетом державної влади, і тільки такому вигляді право знаходить практичне втілення в межах суспільства; б) основною цінністю права виступає інструментальна, яка полягає в регулюванні поведінки індивідумів через встановлення відповідних норм; в) метою регулювання відносин є підтримання правопорядку в суспільстві – правопорядок, який виступає цінністю права та створює передумови для утвердження соціальної цінності права, як виразника справедливості, миру, злагоди в суспільстві; г) нормативізм ставить у пряму залежність забезпечення правопорядку в суспільстві від "дієвості" норм, що передбачає запровадження норм, які відповідають певним умовам, інтересам суспільства та відповідних заходів з боку держави, які спрямовані на ефективність нормативного регулювання; г) право як цінність виступає в нормативізмі як примусовий справедливий порядок, норма права є "повинністю" у суб'єктивному значенні.

Разом з тим, "слабкими" сторонами нормативістської теорії у з'ясуванні цінності права є: а) апріорність засадничої норми, яка виступає, як наслідок авторитету державної влади, що у свою чергу ставить під сумнів запровадження прагнення такої влади в утвердженні справедливого правопорядку, а разом з тим і утвердження соціальної цінності права; б) заперечення свободи, рівності й справедливості, як цінностей права та зведення справедливості до норми – норми справедливості применшує значимість права як блага та утвердження ідеалу, до якого прямує суспільство у своєму розвитку; в) у нормативізмі рівність виступає складовою норми справедливості та обґрунтовується на основі однакового обходження з усіма людьми, а рівність перед законом передбачає коректне застосування самого

закону, незалежно від того чи даний закон встановлює однакове обходження стосовно людей.

Загалом, нормативістська теорія права Г. Кельзена, обґрунтовуючи об'єктивне існування права у вигляді норм, які спрямовані на утвердження порядку у відносинах та, виходячи із сучасного стану розвитку правосвідомості суспільства, надає праву спрямованість у майбутнє – на утвердження таких ідеалів права, як свободи, рівності, справедливості.

1. Зорькин В. Д. Позитивистская теория права в России. М., Из-во Моск. ун-та. – 1978. – 270 с. 2. История политических и правовых учений: [учеб.] / [Е. А. Воротилин, О. Э. Лейст, И. Ф. Мачин и др.]; под ред. проф. О. Э. Лейста. – М.: Изд-во "Зерцало", 2000. – 688 с. 3. Кельзен Ганс. Чисте правознавство: 3 дод.: Пробл. справедливості / Пер. з нім. О. Мокровольського. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с. 4. Ковальчук О. М. Теорія права у працях вчених Київського університету (XIX – початок XX століття): монографія / О. М. Ковальчук. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 192 с. 5. Ковтонюк А. М. Генезис праворозуміння Ганса Кельзена: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 "теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень" / А. М. Ковтонюк. – К., 2010. – 18 с. 6. Неновски Н. Право и ценности. / Пер. с бол., вступ. ст. В. М. Сафронова; под ред. В. Д. Зорькина. – М.: Прогресс, 1987 – 248 с. 7. Нерсесянц В. С. Философия права: Учеб. для вузов по юрид. спец. / Ин-т гос-ва и права РАН. Академ. правовой ун-та. – М.: НОРМА, 2000. – 647 с. 8. Общая теория права и государства: [учеб.] / [В. С. Афанасьев, А. П. Герасимов, В. И. Гопман и др.]; под ред. В. В. Лазарева. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М.: Юристъ, 1996. – 472 с. 9. Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновление / Под ред. В. С. Нерсесянца / Н. В. Варламова // Аксиологический аспект правового понимания. – М., 1996. – С. 11-14. 10. Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновление / Под ред. В. С. Нерсесянца / В. Г. Графский // Традиции и обновление в праве: Ценностное измерение перемен. – М., 1996. – С. 74-88. 11. Словари и энциклопедии на Академик Режим доступа: <http://dic.academic.ru> 12. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права / Е. Н. Трубецкой; Оформ. обложки С. Л. Шапиро, А. А. Олексеевко. – СПб.: Изд-во "Лань", 1998. – 224 с. 13. Филосовская энциклопедия / в 5-ти т. / Под ред. Ф. В. Константинова. – М, Ин-т философии АН СССР, Изд-во "Советская энциклопедия", 1970. – (Серия "Энциклопедия. Словари. Справочники"). – Т. 5. Сигнальные системы – Яшты. – 740 с.

Надійшла до редколегії 17.04.12

УДК 342.51

С. Любімова, здобувач

РЕГУЛЯТОРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЩОДО ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

В статті аналізується регуляторна діяльність органів виконавчої влади щодо приватних підприємств, визначено її позитивні та негативні аспекти, а також шляхи удосконалення.

Ключові слова: регуляторна діяльність, приватні підприємства, удосконалення, модернізація.

В статье анализируется регуляторная деятельность органов исполнительной власти относительно частных предприятий, определены ее положительные и отрицательные аспекты, а также пути совершенствования.

Ключевые слова: регуляторная деятельность, частные предприятия, совершенствование, модернизация.

The paper investigates the regulatory activities of the executive power of private enterprise, to its positive and negative aspects as well as ways to improve.

Keywords: regulatory activity, private enterprises, improvement, modernization.

Розвиток вітчизняного суспільства та становлення української державності сприяють стрімкому прогресу ринкової економіки. Але для забезпечення її належного функціонування необхідна допомога держави, адже сама економіка не в змозі в повному обсязі регулювати всі економічні та соціальні процеси, а також забезпечувати, належним чином, врахування інтересів як усього суспільства, так і кожного громадянина окремо. Вона не забезпечує соціально справедливого розподілу доходу, не гарантує права на працю, не сприяє охороні довкілля, не підтримує соціально незахищених верств населення. Ринкова економіка не вирішує й багатьох інших актуальних проблем, про це все повинна піклуватися держава. Шляхом створення правової основи для ринкової економіки, впливу на розподіл ресурсів з метою підвищення ефективності виробництва держава здійснює контроль-регуляторний вплив в різних сферах економіки, це стосується й сектору приватного підприємництва.

У науковій літературі існують протиріччя щодо рівня втручання є визначення понять "регулювання", "державне регулювання" як однієї з функцій державного управління, "державне регулювання діяльності приватних підприємств". Доцільно також визначити форми регуляторної діяльності органів виконавчої влади, адже саме через форму проявляється характер цієї діяльності.

Загальні засади державного управління, державного регулювання визначається в багатьох наукових працях, зокрема В.Б. Авер'янова, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, А.С. Васильєва та інших вчених. Щодо категорії регулювання, то традиційно воно розуміється як спроба уряду контролювати поведінку громадян, корпорацій або державних органів нижчого рівня. В нашому випадку – приватних підприємств. Регулювання надає в розпорядження уряду низку засобів, які можуть використовуватися для зміни або контролю поведінки. Сюди відносять: регулювання цін на товари й послуги; видачу

© Любімова С., 2012

